

ALEXANDRU DUȚU

Cultura română în civilizația europeană modernă

Edition Minerva, București, 1978, 268 p.

După mai multe cărți de referință pentru cultura națională (dintre care relevăm: *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII — 1968*; *Cărțile de înțelepciune în cultura română — 1971 și 1972*; *Sinteză și originalitate în cultura română — 1972*; *Umaniștii români și cultura europeană — 1974*), spunem de referință pentru că ele reprezintă temeinice analize teoretice ale raporturilor dintre faptul de cultură și viziunea despre lume și om pe care acesta o cuprinde, istoricul român încearcă într-o carte nouă, și reușește dealtfel, să definească rolul și locul culturii române în civilizația europeană modernă. Chiar simpla enumerare a titlurilor capitolelor ar rămâne sugestivă în acest sens, dezvăluindu-ne de la bun început o carte în care ni se cuvîntă, în contextul culturii noastre, despre unitate și diversitate în epoca umanistă europeană, despre modele și imagini ale iluminismului sud-est european, despre filozoful și patriotul european și român în trecere, de la o formă de universalitate la alta, prin umanism, iluminism și preromantism, spre noi raporturi culturale.

Problemele culturale abordate în cuprinsul cărții sînt diverse și complicate, faptul ținînd de însăși desfășurarea interferenței sau a conexiunilor intelectuale. Procesul evolutiv intern ne este înfățișat însă unitar, apărîndu-ne săvîrșit în cadrul acelorași culturi și popor. Și, indiferent că opera timpului românesc ce-l analizează este de natură artistică scrisă sau figurativă, ea oglindește mentalitatea creatorului, a grupului căruia el îi aparține și a cititorilor cărora li se adresează, fiind astfel în măsură să dezvăluie modul în care s-a organizat activitatea intelectuală la un moment dat, adică modelul cultural cit și imaginea pe care o societate și-o face despre sine și imaginea pe care și-o face despre alții.

Referindu-se la creația scrisă și pornind de la analiza cum oamenii din secolele XVI—XVIII delimitau grupele de literaturi, Alexandru Duțu precizează „că poate fi individualizată o literatură sapientială care oferea pilde de viață și îndrumări concise, o literatură istorică menită să refacă destinul popoarelor în timp, o literatură de delectare care reconstruia lumea în sfera imaginarului și o literatură epistolară, destinată a facilita comunicarea directă și imediată...” Deoarece, clarifică autorul, „Ceea ce a fost identificat de istoricii literari filologi drept literatură religioasă, populară și istorică nu reprezintă decît a diviziune modernă aplicată unei culturi scrise cu o structură deosebită în mentalitatea oamenilor de acum două sau patru secole. Literatura religioasă nu a format un singur bloc, de vreme ce în compoziția ei a intrat literatura de ritual, literatura de învățătură — damaschine sau cazanii —, literatura de edificare și istorică — viețile sfinților —, literatura didactică — cărți de cult, ca *Ceaslovul* sau *Octoihul* folosite în școli parohiale. Atîta timp cît biserica a fost singura instituție culturală, ea a oferit întreaga literatură; pe măsură ce alte instituții și-au făcut apariția, literatura eclesiasitică a intrat în recul și locul ei a fost ocupat de culegerile de maxime, de istoriile universale scrise în spirit raționalist, de manuale.” După cum „Literatura populară care a fost difuzată de autori anonimi pentru cititori instruiți nu formează nici ea un singur bloc...” „Singură în această schematizare convențională — încheie cercetătorul — literatura istorică are un caracter organic” (p. 9—10). Este, desigur, o clasificare a scrierilor în funcție de nevoile la care acestea erau chemate să răspundă. Autorul însoțește schema propusă de exemple care sînt tot atîtea argumente care atestă, deopotrivă, aportul român la curentele și stilurile europene.

Subliniam mai sus că procesul evolutiv este tratat de pe un plan conform unei culturi unitare. Chiar cultura europeană este considerată o unitate aparte, cu aceleași fundații, țeluri și soluții de rezolvare, Alexandru Duțu definind, probatoriu, o dublă direcție sincronă, anume faptul că „europenizarea sud-estului european a avut loc

concomitent cu europenizarea occidentului". Astfel că în definirea modelului cultural român, a modelului român iluminist cit și a rolului dovedit în procesul de interferență, comparatistul român realizează o depășire atît a pozițiilor romantice și pozitive care exagerau acțiunea factorilor interni, cit și a clișeele despre „stagnarea orientală” și „renașterea” miraculoasă, sub impulsul Luminilor occidentale. Se afirmă clar, că „Schemele intelectuale din culturile sud-est europene de la cumpăna secolelor XVIII—XIX nu vor apărea integral și cu autenticitate în lumină dacă se va porni de la modelul care propune stabilirea modului în care iluminismul occidental a fost transformat în Centrul Europei, a fost adaptat, apoi, de regiunile balcanice periferice, care au transmis rezultatele zonei centrale balcanice, ci dacă se vor studia conceptele care apar în textele scrise și în frescele realizate în Sud-Est, atît în epoca Luminilor, cit și mai înainte” (p. 106). Autorul chiar realizează acest studiu în unul din capitolele mai extinse ale cărții, înfățișându-ne dinamica internă a evoluției culturii românești de la forma de universalitate medievală la cea modernă. Deosebit de interesantă ni se dezvăluie, de pildă, pătrunderea și preluarea ideilor umaniste în nivelul cultural următor, în cuprinsul marilor compilații de cronici interne ale veacului al XVIII-lea, scrise de Stolnic, de Cantemir, Radu Lupescu ori Nicolae Stoica de Hațeg, ale căror opere s-au răspîndit în toate cele trei provincii românești și în straturi sociale tot mai adinci, genul cronicilor începînd astfel al cultiva pînă și cărturarii populari. Pentru a convinge, cercetătorul dă exemple concrete: „Istoria Stolnicului a alimentat gîndirea cărturarilor de la Rîmnic, ale căror cărți au pătruns pînă în satele maramureșene”, „Hronicul lui Cantemir a devenit o sursă pentru intelectualii de la Blaj” și Oradea (p. 122, 127). Sugestiv este chiar modul în care vechea Dacie, a cărei imagine a pătruns în conștiința colectivă, s-a preschimbât, ca expresie a ideii unității de neam și a unității culturale, „într-o nouă Dacie, imagine cu un caracter social-politic dominant și cu o forță de atracție atît de puternică încît a reprezentat focarul proiectului existențial colectiv” (p. 123).

Dinamica internă a evoluției culturii românești, Alexandru Dușu o continuă, în cuprinsul a aproape o sută de pagini, studiînd-o atît în zona circulației ideilor cit și în cea a limbajelor figurative, și deopotrivă a expansiunii cărții ca indiciu ai constituirii unor noi structuri mentale.

Prin intermediul capitolului ultim, privind *Conexiunile din cultura română*, se urmărește, în paralel, difuzarea în alte spații de cultură a valorilor elaborate de către centrele românești, în cancelarii domnești, tipografii, școli, pe șantierele arhitecturale și în mănăstiri. Ele reprezentau mesajul de civilizație transmis de o colectivitate care se manifestă apărătoare a unor principii, și nu dintr-un imperiu dornic să impună programul său cultural pentru a-și consolida dominația politică. Ni se înfățișează și în acest sens coordonate ale unei conexiuni intelectuale intense „care a dat continuu, datorită libertății de inițiativă culturală, răspunsuri clare programului habsburgic și modului de viață otoman, impulsurilor venite din Nord și Răsărit, plămădite în timpul dezbaterilor cu misionarii catolici, refugiații protestanți, și cărturarilor greci...”

În totalitatea lor, argumentele autorului dovedesc că *sinteza culturală românească* ni se înfățișează originală „pentru că a pus în mișcare forțe care preexistau și pentru că a ajuns să se închege într-o nouă formă culturală.”

Cartea însăși este o *sinteză*, fondată de către eruditul comparatist pe o documentare bogată și citate ilustrative, pe referințe de specialitate care implică autoritatea multor cercetători români și străini. Cu bogăția de date, cu relațiile culturale evocate limpede și curgător, volumul se impune de la sine lecturii tuturor celor interesați de istoria culturii și spiritualității noastre. Cartea se înscrie astfel între cele mai de seamă contribuții ale ultimilor ani la scrierea unei viitoare istorii a culturii naționale.

FLORIAN DUDAȘ